

3 Substantiva 1. skloňování

K 1. skloňování patří podstatná jména:

- mužského rodu s nulovou koncovkou v 1. pádě jednotného čísla, graficky se to vyjadřuje **tvrďou** souhláskou na konci slova (*стол, завод, учебник*), **měkkým znakem** (*учитель, голубь, конь*)¹, **-й** (*трамвай, санаторий*)²;
- středního rodu na **-о, -е, -ё** (*слово, море, собрание, воскресенье*).

Мужской род					
Единственное число					
завод	автомобиль	трамвай	санаторий	врач	воробей
завода	автомобиля	трамвая	санатория	врачая	воробыя
заводу	автомобилю	трамвяю	санаторию	врачую	воробыю
завод	автомобиль	трамвай	санаторий	врачая	воробыя
заводом	автомобилем	трамваем	санаторием	врачом	воробыем
заводе	автомобиле	трамвяе	санатории	врачё	воробые
Множественное число					
заводы	автомобили	трамваи	санатории	врачи	воробы
заводов	автомобилей	трамвав	санаториев	врачей	воробыев
заводам	автомобилям	трамвяям	санаториям	врачам	воробыям
заводы	автомобили	трамвайи	санатории	врачей	воробыев
заводами	автомобилями	трамвяями	санаториями	врачами	воробыями
заводах	автомобилях	трамвяях	санаториях	врачах	воробыях

¹ Končí-li substantivum spojením **-жъ, -щъ, -шъ, -чъ**, už není rodu mužského, ale ženského a patří 3. skloňování, srov. *учитель* (m.r.) – *вещь* (ž.r.), *голубь* (m.r.) – *ночь* (ž.r.).

² Dle vzoru *санаторий* se skloňují vlastní jména typu *Юрий, Дмитрий, Геннадий*, dle vzoru *трамвай* vlastní jména typu *Андрей, Алексей, Сергей, Николай*.

Средний род					
Единственное число					
слóво	мóре	собráние	ружъё	учíлище	домíшко
слóва	мóря	собráния	ружъя	учíлища	домíшка
слóбу	мóрю	собráнию	ружъю	учíлищу	домíшку
слóво	мóре	собráние	ружъё	учíлище	домíшко
слóвом	мóрем	собráнием	ружъём	учíлищем	домíшком
слóбе	мóре	собráнии	ружъé	учíлище	домíшке

Множественное число					
словá	морá	собráния	рúжъя	учíлища	домíшки
слов	морей	собráний	рúжей	учíлищ	домíшек
словám	морáм	собráниям	рúжъям	учíлищам	домíшкам
словá	морá	собráния	рúжъя	учíлища	домíшки
словáми	морáми	собráниями	рúжъями	учíлищами	домíшками
словáх	морáх	собráниях	рúжъях	учíлищах	домíшках

3.1 Komentáře k 1. skloňování substantiv

1. Substantiva mužského a středního rodu s kmenem končícím na sykavku (**ж**, **ш**, **щ**, **ч**, **ц**) mají v 7. pádě jednotného čísla koncovku **-ом** nebo **-ем**, výběr koncovky je určen přízvukem: *je-li* koncovka přízvučná, pak máme **-ом**, *je-li* přízvuk na kmeni, pak máme **-ем**, např. *но́ж*, *мáч*, *каранда́ш*, *плáщ*, *боéц*, *ко́льцо* – *но́жом*, *мáчом*, *каранда́шом*, *плащом*, *боéцом*, *ко́льцом*; *стóро́ж*, *дýш*, *тováriš*, *сéрдце* – *стóро́жем*, *дýшием*, *тovárišem*, *сéрдцем*.
2. U podstatných jmen mužského rodu s věcným nebo abstraktním významem můžeme hovořit o tzv. **druhému genitivu** (viz blok 2.1): základní koncovkou genitivu (prvního genitivu/prvního druhého pádu) je **-а/-я**, koncovkou druhého genitivu je nepřízvučné **-y/-ю**. Koncovka druhého genitivu **-у/-ю** se vyskytuje:
 - u substantiv označujících **množství**, **míru** nebo **část celku**, např. *килограмм саха́ру*, *литр бензину*, *бутылка кефира*, *тарелка супа*, *ложка мёду*, *много песку*;
 - ve spojených substantiv a sloves označujících **neúplný / částečný objekt**, např. *выпить соку* (= napít se džusu; vypít část džusu, nikoliv celé balení), *нали́ть конья́ку*, *отпить лимонаду*, *прибави́ть газу*;
 - v některých **ustálených spojeních s předložkami**, např. *выйти из дома*, *умереть с голоду* (с голода), *дрожать со страху* (от страха), *перевернуться с боку на бок*, *перерыв с часу* (часа) *до двух*, *ни слуху ни духу*, *ни шагу назад*, *упустить из виду*.
3. U neživotných substantiv mužského rodu se v šestém pádě s předložkami **в**, **на** a významem místa ³ vyskytuje přízvučná koncovka **-ý/-иб**, např. *в лесу*, *в саду*, *в боку*, *в снегу*, *во рту*, *в шкафу*, *в Крыму*, *на лугу*, *на берегу*, *на мосту*, *на лбú*, *на носу*, *на краю*, *на Дону* (ср. *Ростов-на-Дону*). Opozice možných koncovek **-e** vs. **-ý/-иб** často rozlišuje význam, např. *в виде исключе́ния* (jako výjimku) × *иметь в виду* (mít na zřeteli), *вспомнить о долге* (vzpomenout si na dluh) × *быть в долгу* (dlužit), *в ряде случаев* (v řadě případů) × *сидеть в первом ряду* (sedět v první řadě).

³ Jsou to nejčastěji jednoslabičná substantiva typu *стол*, *сад*, *мост*, *лб*, *нос* aj.

V odborných pracích pro označení tvaru 6. pádu s koncovkou **-ý/-јо** se objevují termíny **místní pár, lokativ, lokativní forma** (podr. viz Кустова 2016, онлайн).

4. Základní koncovkou prvního pádu množného čísla substantiv mužského rodu je **-ы/-и** (*засовы, столы, автомобили, рубли, медведи, санатории, врачи*), avšak u některých substantiv se vyskytuje přízvučná koncovka **-á/-ја**: *адреса, берега, боки, бортя, венки, вечеря, глаза, града, голоса, городя, директора, доктора, дома, колокола, края, купола, лагеря, леса, мастеря, номера, острова, паруса, паспорта, поезды, пояса, пропуска, профессора, рукаса, сортя, счета, тома, тони, учителя, холода.*

V některých případech výběr koncovky **-ы/-и** vs. **-á/-ја** je určen významem, např. *цветы* (květiny) – *цветы* (barvy), *зубы* (v ústech) – *зубья* (u pily), *листы* (listy např. papíru) – *листья* (listí, listy na stromech), *образы* (v umělecké literatuře) – *образы* (pravoslavné ikony), *счеты* (počítadlo) – *счета* (účty), *пропуски* (mezery, vynechávky) – *пропуска* (propustky).

5. Substantiva označující **младёжь** jsou v ruštině **муžského rodu**⁴ a končí obvykle na **-онок, -ёнок, -ок**; ve množném čísle pak probíhá střídání (alternace) **-онок//ат, -ёнок//ят, -ок//ят**, např. *котёнок* – *котята* (bez kotý), *жеребёнок* – *жеребята* (bez žerебý), *волчонок* – *волчата* (bez volchat), *щенок* – *щенята*⁵, *утёнок* – *утята*, *цыпленок* – *цыплята*, *цыганёнок* – *цыганята*. Tato substantiva jsou v ruštině **животнá**, a proto je potřeba klást velký důraz na použití správných tvarů 1. a 4. pádu, obzvláště ve množném čísle⁶: *У меня есть чёрно-белый котёнок; Я вижу чёрно-белого котёнка; У меня есть чёрно-белые котята; Я вижу чёрно-белых котят* (nikoliv чёрно-белые kotýata!).

6. Některá substantiva mužského rodu končí ve množném čísle na **-ья** i v některých případech dochází k rozšíření kmene (oproti jednotnému číslu kmen přibírá prvek **-ов-**), např. *брать* – *братья*, *стул* – *стулья*, *зуб* – *зубья*, *лист* – *листья*, *колос* – *колосья*, *прут* – *прутья*, *брус* – *брусья*, *друг* – *друзья*, *князь* – *князья*, *сын* – *сыновья*, *кум* – *кумовья*, *зять* – *зячьи*.

7. Substantiva mužského rodu označující osoby **dle národnosti** nebo **sociální charakteristiky** končí v ruštině na **-анин, -янин**: *гражданин* (bez гражданина), *славянин* (bez славjana). Ve množném čísle mají taková substantiva koncovku **-е** a zkrácený kmen: *гражданин* – *граждане* (bez граждан), *славянин* – *славяне* (bez славjan).

Končí-li takové substantivum na **-ин, -р, -т, -н**, pak má ve množném čísle koncovku **-ы**: *болгарин* (bez болгарина), *башкир* (bez башкира), *бурят* (bez бурята), *грузин* (bez грузина) – *болгары* (bez болгар), *башкиры* (bez башкир), *буряты* (bez бурята), *грузины* (bez грузин).

Výjimky v této skupině tvoří: *венгр* (bez венгра) – *венгры* (bez венгrov), *казах* (bez казacha) – *казахи* (bez казakov), *монгол* (bez монгола) – *монголы* (bez монголов), *якут* (bez якуta) – *якуты* (bez якуtov), *барин* (bez барина) – *баре / бары* (bez бар)⁷, *боярин* (без боярина) – *бояре* (bez бояr), *хозяин* (bez хозяина) – *хозяева* (bez хозяев), *господин* (bez господина) – *господа* (bez господ).

8. Velkou pozornost si musíme věnovat ruským slovům **ребёнок, человек, год**, u nichž nejčastěji dochází k nesprávnému použití.

- a) Množné číslo od **ребёнок** je **дети** (srov. v češtině *dítě – děti*), je to **supletivní tvar**, tj. tvar, jež byl odvozen od jiného kořene/kmene. K chybě dochází, když místo správného tvaru množného čísla se používá tvar **ребята**, jehož použití je etymologicky správné (srov. *котёнок* – *котята*, *ребёнок* – *ребята*), avšak v současné ruštině slovo **ребята** má jiný význam než „děti“, používá se spíše pro

⁴Srov. *кот*, *храбр*, *кура* (střední rod), množné číslo *кошата*, *храбата*, *курица*.

⁵ U ruského slova *щенок* je také možný tvar množného čísla *щенки*, který je však méně frekventovaný a často se používá v pejorativním významu pro označení dětí / mladých osob.

⁶O ruské kategorii životnosti viz blok 2.1.

⁷Slovo *барин* se často vyskytuje v ruské umělecké literatuře 19. století ve významu „pán, bohatý člověk“. *Вышли из кухни кухарка, голоногая, толстая, тоже похожая на свинью, и сказала, что барин отдохнет после обеда; Это уж был не прежний бородатый бедняга-чиновник, а настоящий помещик, барин* (A. P. Čechov «Крыжовник», 1898 r.). Primer взят из Национального корпусa russkogo jazyka.

oslovení skupiny dětí/kamarádů – *Привет, ребята!* (srov. česky *Ahojte, děcka!*) nebo ve významech „prátelé“, „žáci/studenti“.

Zde uvedeme příklady použití slov *ребята*, *дети* z Národního korpusu ruského jazyka⁸:

- – *Здравствуйте, ребята!* – поприветствовал он нас и, покосившись на стопку карточек, полюбопытствовал: – А чем это вы тут занимаетесь, если не секрет? [Запись LiveJournal (2004)]
- *И вы судорожно крутите проволочку на шампанском, и вот-вот зазвонят часы, и у вас в голове:* «Ого-о... так, так, так, так, так... вот уже сейчас, прямо щас, щас, надо загадать желание... чего же я хочу, че хочу... – и вслух: – *Ребята, ребята, давайте стаканы, стаканы...*», – и в это время часы – бабам! шампанское – бахах! все – ура! [Евгений Гришковец. ОдноврЕмЕнно (2004)]
- *То есть пригласить всех желающих послушать в течение года курс лекций, принять участие в семинарских занятиях, после чего преподаватели оценят те знания, которые показали ребята в течение года.* [Наталья Иванова-Гладильщикова. Любовь Глебова: «Образование у нас в стране хорошее» // «Известия», 2001]
- *Все дети уже поняли, что сказала воспитательница, а я не понял – стоял и потолок разглядывал.* [Запись LiveJournal (2004)]
- *Вы хватаете телефон и звоните другу, чтобы сказать, что у вас все родственники и дети заболели и что вы не можете идти...* [Евгений Гришковец. ОдноврЕмЕнно (2004)]
- *Как ни странно, но в США и Европе на детскую сказку «Властелин колец» дети до 13 лет попасть не могут.* [Мария Васильева. Хоббиты пришли (2002) // «Вечерняя Москва», 2002.02.07]

Paradigmata obou čísel uvedeme v tabulce níže.

Единственное число	Множественное число
ребёнок	дёти
ребёнка	детей
ребёнку	детям
ребёнка	детей
ребёнком	детьми
ребёнке	детях

b) Množné číslo od *человек* je *люди* (srov. člověk – lidé), jedná se znova o supletivní tvar množného čísla. Níže uvedeme paradigmata obou čísel.

Единственное число	Множественное число
человék	люди
человéка	людей
человéку	людям
человéка	людей
человéком	людьми
человéке	людях

⁸Všimneme si také statistických údajů z korpusu: hledání probíhalo v základním korpusu obsahujícím 283 431 966 slov z textu různých žánrů (vč. blogů), slovo *ребята* bylo nalezeno ve 22 157 případech, slovo *дети* ve 41 264 případech.

Dále pak musíme správné používat slova *человек*, *люди* ve spojení se základními a neurčitými číslovkami: jedná-li se o spojení se základní číslovkou, pak striktně používáme tvary jednotného čísla⁹, např. *один человек*, *два/три/четыре человека*, *пять/двадцать семь человек*; jedná-li se o spojení s neurčitou číslovkou, pak máme možnost výběru, např. *несколько человек/людей*, *сколько человек/людей*, *много людей/человек*, *мало человек/людей*.

c) Množné číslo od *год* je *года* (srov. rok – roky), avšak v genitivu množného čísla dochází k výskytu supletivního tvaru, viz tabulkou níže.

Единственное число	Множественное число
год	годы
года/году	лет
году	годами
год	годы
годом	годами
где/годы ¹⁰	годах

Dále pak musíme správné používat slova *год*, *годы* ve spojení se základními a neurčitými číslovkami: jedná-li se o spojení se základní číslovkou, pak postupujeme dle modelu *один год* (nominativ, jednotné číslo), *два/три/четыре года* (genitiv, jednotné číslo), *пять/одиннадцать/тридцать семь лет* (genitiv, množné číslo), *тысяча лет* (genitiv, množné číslo); jedná-li se o spojení s neurčitou číslovkou, pak máme *несколько лет*, *много лет* (genitiv, množné číslo).

Dalším tvarom množného čísla od *год* může být tvar *годá*, který se však používá omezeně ve významu „věk, stáří“ – *мои года, её года, твои годы* atd. Spojení *мои годы* může být v ruštině považováno za ustálené, velký vliv na to má známá píseň **”Мои года, моё богатство“**.

Příklad z Národního korpusu ruského jazyka:

- Признаюсь пред вами заранее в одной слабости, Карамазов, это уж так пред вами, для первого знакомства, чтобы вы сразу увидели всю мою натуру: я ненавижу, когда меня спрашивают про мои *годы*, более чем ненавижу... [Ф. М. Достоевский. Братья Карамазовы (1880)]
9. Dvě slova středního rodu *чудо*, *небо* zachovala historické tvary s **-е-** ve množném číslu: *чудо* (bez *чуда*, *к чуду...*) – *чудеса* (bez *чудес*, *к чудесам...*); *небо* (bez *неба*, *к небу...*) – *небеса* (bez *небес*, *к небесам...*).
10. Slova *глаз*, *ухо* mají v současné ruštině nepravidelné tvary množného čísla: *глаз* - *глаза* (*глаз*, *глазам*, *глаза*, *глазами*, *глазах*), *ухо* - *уши* (*ушей*, *ушам*, *уши*, *ушами*, *ушах*).
11. Během skloňování některých substantiv mužského a středního rodu se vyskytuje tzv. **vsuvné vokály / pohybné samohlásky**.

Mužský rod

- **některá jednoslabičná substantiva**, např. *день* – *дня*, *лед* – *льда*, *лев* – *льва*, *лоб* – *льба*, *неч* – *нца*, *ром* – *рта*, *сон* – *сна*,
- **substantiva na -е́й**, např. *воробей* – *воробья*, *оловей* – *оловья*, *ручей* – *ручья*¹¹,
- **dvouslabičná a tříslabičná substantiva**, např. *пепел* – *пепла*, *ветер* – *ветра*, *ковёр* – *ковра*, *камень* – *камня*, *огонь* – *огня*, *ремень* – *ремня*, *орёл* – *орла*, *парень* – *парня*.

⁹V těchto případech se jedná o použití slova *человек* ve významu „jednotka počtu“.

¹¹Jedná-li se o vlastní jméno typu *Андрей*, *Алексей*, *Сергей*, žádný vsuvný vokál se neobjevuje, tudíž *Андрей* – bez *Андрея*, *Алексей* – bez *Алексея*, *Сергей* – bez *Сергея*.

Střední rod

- vokál **-е-** se vyskytuje v genitivu množného čísla u substantiv s kmenem končícím na **-р, -л, -м, -н, -т,** např. *число – числа/чисел, ведро – вёдра/вёдер, стекло – стёкла/стёкол, ремесло – ремёсла/ремёсел, весло – вёсла/вёсел, письмо – письма/писем, пятно – пятна/пятен, окошко – окошки/окошек, кольцо – кольца/кольец, сердце – сердца/сердец.*

12. Skloňování křestních jmen

Ruská křestní jména označující osoby mužského pohlaví a končící **na tvrdou souhlásku** (*Антон, Владимир, Иван, Денис, Пётр*), **měkký znak** (*Игорь*), **-ай** (*Николай*), **-ий** (*Григорий, Дмитрий, Евгений, Юрий*), **-ей** (*Андрей, Алексей, Сергей*) se skloňují dle vzorů neživotných substantiv 1. skloňování a mají tvary pouze jednotného čísla, tj. jsou jména singularia tantum: *Антон* (= *завод*), *Игорь* (= *автомобиль*), *Николай* (= *трамвай*), *Григорий* (= *санаторий*), *Андрей* (= *воробей*). Jak bylo napsáno výše, u vlastních jmen na **-е́й** (*Андрей, Алексей, Сергей*) nedochází k výskytu vsuvného vokálu, tj. *Андре́й, Андрея, Андрею, Андрея, Андреем, Андрее*. Jelikož se jedná o životná podstatná jména, u všech těchto substantiv dochází k homonymii tvarů genitivu a akuzativu, tj. *Антон, Антона, Антону, Антона, Антоном, Антоне* (srov. *завод, завода, заводу, заводом, заводе*).

Ruská příjmení na -ов (*Иванов, Радулов, Петров*), **-ев/-ёв** (*Медведев, Щипачёв*), **-ин** (*Овечкин, Сёмин*), **-ын** (*Птицын, Синицын*) se skloňují jako substantiva 1. skloňování s tvrdou souhláskou na konci, k rozdílu dochází pouze v **akuzativu** (protože příjmení patří do kategorie životných substantiv - *виксу Иванова, Радурова, Петрова, Медведева, Щипачёва, Овечкина, Сёмина, Птицына, Синицына*) a **instrumentálu**, kde koncovkou příjmení je **-ым** (*с Ивановым, Радуловым, Петровым, Медведевым, Щипачёвым, Овечкиным, Сёминым, Птицыним, Синицыним*).

Cizí/přejatá křestní jména a příjmení označující osoby mužského pohlaví a končící **na tvrdou souhlásku** (*Джон, Сэм Чаплин, Джеймс Кук*), **měkký znak** (*Полъ, Эмиль*), **-ай** (*Макфай*, *Юра*), **-ий/-ей** (*Ридлей, Джамей, Дьюей*) se skloňují dle vzorů neživotných substantiv 1. skloňování a mají tvary pouze jednotného čísla, tj. jsou jména singularia tantum. Jelikož jsou to životná podstatná jména, dochází k homonymii **tvarů genitivu a akuzativu** (*виксу Джона, Джеймса Кuka, Поля, Макфая, Юра, Джамея, Дьюея*), v **instrumentálu** **mají cizí/přejatá příjmení** končící na tvrdou souhlásku koncovku **-ом** (oproti příjmením ruským): *с Сэмом Чаплином, с Джеймсом Куком, с Бондом, с Джонни Депном atd.*

Zvláštní pozornost si musíme věnovat **českým jménům a příjmením** typu **Карел Чапек, Радек, Марек, Гашек**, u nichž v češtině dochází k výskytu vsuvného vokálu v základním tvaru (srov. *Karel Čapek - od Karla Čapka; Radek - od Radka; Marek - od Marka; Hašek - od Haška*). V ruštině se tato jména a příjmení skloňují vcelku, tj. ve všech tvarech zůstává **-е-**: *Карел Чапек, Карела Чапека, Карелу Чапеку, Карела Чапека, Карелом Чапеком, Кареле Чапеке*.

Uvedeme příklady z Národního korpusu ruského jazyka:

- Я решил экранизировать юмористический рассказ *Карела Чапека* "Покушение на убийство". [Эльдар Рязанов. Подведенные итоги (2000)]
- Левицкий, конечно, с браком отбил дальний удар *Гашека*, но защитники, как вкопанные, наблюдали за тем, как чужой игрок набегает и сравнивает счёт. [Денис Быстров. Для согрева. Болельщики отвернулись от "Спартака" (2001) // "Известия", 2001.10.24]
- Я этому поляку всё вернула и просила *Мареку* передать, чтоб он нас поберёг и ничего бы нам не слал. [Людмила Улицкая. Пиковая дама (1995-2000)]

Задания

1. От приведённых ниже имён существительных образуйте форму именительного падежа множественного числа: